

Normatif Kabulden Yeni Normale: Beden, Giyim Kuşam ve Mahremiyet Algısının Kuşaklararası Dönüşümü

Semanur GÜRBÜZ TEPELER | <https://orcid.org/0000-0002-4915-3134>

Arş. Gör. Dr. | Sorumlu Yazar | semanur.gurbuz@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi | [ROR: https://ror.org/03je5c526](https://ror.org/03je5c526)

Din Sosyolojisi | Erzurum, Türkiye

Mustafa MACİT | <https://orcid.org/0000-0002-8802-2620>

Prof. Dr. | Yazar | macitm@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi | [ROR: https://ror.org/03je5c526](https://ror.org/03je5c526)

Din Sosyolojisi | Erzurum, Türkiye

Öz

Beden, yalnızca biyolojik ya da fizyolojik bir varlık olmanın ötesinde; toplumsal ilişkiler içerisinde anlam kazanan, kültürel ve ideolojik kodlarla biçimlenen çok katmanlı bir olgudur. Beden ile mahremiyet arasındaki ilişki, bedenın toplumsal normlar ve kültürel temsiller aracılığıyla şekillenen kamusal sunumunun, mahremiyetin sınırlarını ve algı biçimlerini belirlediği dinamik bir etkileşim olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde beden mahremiyetine ilişkin çeşitli anlayışlar; modernleşme, sekülerleşme, tüketim kültürü gibi çeşitli toplumsal dönüşümler çerçevesinde yeniden şekillenmekte, bu da konuyu hem medya ve gündelik yaşam pratiklerinde hem de akademik tartışmalarda güncel ve dikkat çekici bir araştırma alanı hâline getirmektedir. Bu çalışma toplumsal değişim süreçleri bağlamında farklı kuşakların giyim kuşam tercihleri üzerinden beden mahremiyeti algılarının ne olduğu ve beden mahremiyetinin kuşaklararası düzlemde nasıl dönüştüğü problemi çerçevesinde; beden mahremiyeti olgusunun farklı kuşaklarda nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymayı ve bu dönüşümün ardında yatan sosyo-kültürel motifleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. İlgili literatürün genel bir gözlemi beden mahremiyeti ve onun dönüşümünü inceleyen çeşitli alanlardaki (sağlık, hukuk, eğitim, din bilimleri) çalışmaların yanı sıra sosyolojide ve din sosyoloji alanında ilgili konunun çoğunlukla dijitalleşme, sosyal medya, teşhir ve gözetim konuları çerçevesinde incelendiğini ancak beden mahremiyetinin sosyo-tarihsel gerçekliği içinde kuşaklararası bir karşılaştırma ile ele alındığı bütünlüklü çalışmalara rastlanmadığı yönündedir. Bu araştırma ise beden mahremiyetinin kuşaklar arası farklılaşmasını sosyolojik bağlamda derinlemesine inceleyerek, mevcut literatürdeki boşluğu doldurarak beden mahremiyeti olgusunu yalnızca dini referanslarla veya dijital kültürle sınırlamadan, tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamları içinde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan çalışmamız, beden mahremiyetine ilişkin mevcut tartışmalara katkı sunmakla birlikte; toplumdaki normların, değerlerin ve bireysel sınırların dönüşümüne bağlı olarak ortaya çıkan kuşak çatışmalarını ve kültürel etkileşimleri anlamaya yönelik bir çerçeve geliştirmesi bakımından öneme sahiptir. Araştırmada nitel durum çalışması yöntemi kullanılmış olup; temel durum beden mahremiyetinin dönüşümü, alt durumlar ise annelerin beden mahremiyeti algısı ve kızların beden mahremiyeti algısı şeklinde yapılandırılmıştır. Araştırmada her iki kuşaktan (anneler ve kızları) kadın katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup 28 katılımcı ile standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formuna dayalı mülakatlar gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler karşılaştırmalı durum analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar beden mahremiyetinin kuşaklar arasında çeşitli açılardan değişim ve süreklilik göstererek bir dönüşüm süreci içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal değişimle birlikte beden mahremiyeti, geleneksel normlara bağlı kolektif anlayıştan bireysel özerklik, estetik tercih ve mekânsal esnekliğe dayalı yeni yorumlara evrilmiştir. Özellikle genç kuşak (kızlar), annelerinin temsil ettiği örtünme pratiklerini sorgulamakta ve bu pratikleri modern yaşam tarzlarına uyarlayarak yeniden müzakere etmektedir. Bu dönüşüm, beden mahremiyetinin sabit sınırlar yerine toplumsal cinsiyet, mekân, din ve modellik eksenlerinde sürekli yeniden kurulan, üretilen çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Mahremiyet, Beden Mahremiyeti, Beden Mahremiyetinin Dönüşümü, Kuşaklararası Karşılaştırma.

Atıf Bilgisi

Gürbüz Tepeler, Semanur – Macit, Mustafa. "Normatif Kabulden Yeni Normale: Beden, Giyim Kuşam ve Mahremiyet Algısının Kuşaklararası Dönüşümü". *Rize İlahiyat Dergisi* 29 (Ekim 2025), 47-63.

<https://doi.org/10.32950/rid.1709596>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 30.05.2025

Kabul Tarihi: 13.09.2025

Yayın Tarihi: 20.10.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa MACİT danışmanlığında hazırlanan 'Mahremiyetin Kuşaklararası Dönüşümü' başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Doktora Öğrencisi Semanur GÜRBÜZ TEPELER, danışmanı Prof. Dr. Mustafa MACİT ile hazırladığı tezi bağlamında "Mahremiyetin Dönüşümü: Kuşaklararası Karşılaştırmalı Bir Çalışma" adlı projeyi yürütmektedir. Bilgileri verilen proje ile ilgili çalışmanın, etik ilkeler açısından değerlendirilmesi isteği ile ilgili husus görüşüldü. Yapılan görüşmelerden sonra; söz konusu projeye alakalı yapılacak çalışma için, araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak konuyla ilgili çalışmanın gerçekleştirilmesinde bilim etiği yönünden sakınca bulunmadığına, Atatürk Üniversitesi'ne bağlı Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu oy birliği ile karar vermiştir.

Yazar Katkı Düzeyleri

Sorumlu yazar (SGT) %55, yazar (MM) %45.

Etik Bildirim: ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr

Benzerlik Taraması

Yapıldı – iThenticate

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakları & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

From Normative Acceptance to the New Normal: Intergenerational Transformation of Body, Clothing, and Perceptions of Privacy

Semanur GÜRBÜZ TEPELER | <https://orcid.org/0000-0002-4915-3134>

Res. Asst. Dr | Corresponding Author | semanur.gurbuz@atauni.edu.tr

Atatürk University | <https://ror.org/03je5c526>

Sociology of Religion | Erzurum, Türkiye

Mustafa MACİT | <https://orcid.org/0000-0002-8802-2620>

Prof. Dr. | Author | macitm@atauni.edu.tr

Atatürk University | <https://ror.org/03je5c526>

Sociology of Religion | Erzurum, Türkiye

Abstract

The body, beyond being merely a biological or physiological entity, constitutes a multilayered phenomenon that acquires meaning within social relations and is shaped by cultural and ideological codes. The relationship between the body and privacy emerges as a dynamic interaction in which the public presentation of the body—shaped by social norms and cultural representations—defines the boundaries and modes of perception of privacy. Today, various understandings of bodily privacy are being reshaped within the framework of social transformations such as modernization, secularization, and consumer culture. This situates the issue as a timely and significant field of inquiry, both in everyday practices and media representations as well as in academic debates. This study, within the context of social change, focuses on how bodily privacy is perceived and transformed across generations, specifically through clothing and dressing preferences. The aim is to reveal how the phenomenon of bodily privacy is interpreted by different generations and to analyze the socio-cultural motifs underlying this transformation. A general review of the literature indicates that while there are studies on bodily privacy and its transformation in diverse fields such as health, law, education, and religious studies, sociological and sociology of religion research tends to address the issue primarily within the frameworks of digitalization, social media, display, and surveillance. However, comprehensive works that approach bodily privacy through an intergenerational comparison grounded in socio-historical reality remain scarce. This research, therefore, seeks to fill this gap by offering a sociological, in-depth examination of intergenerational differentiation in bodily privacy. It aims to evaluate bodily privacy not solely through religious references or digital culture but by situating it within historical, cultural, and social contexts. In this sense, the study not only contributes to current debates on bodily privacy but also develops a framework for understanding generational conflicts and cultural interactions arising from the transformation of norms, values, and individual boundaries in society. Methodologically, the study adopts a qualitative case study design, with the main case being the transformation of bodily privacy and the sub-cases structured as mothers' perceptions of bodily privacy and daughters' perceptions of bodily privacy. Female participants from both generations (mothers and their daughters) were selected through criterion sampling, resulting in 28 participants. Standardized open-ended interviews were conducted, and the data were subjected to comparative case analysis. The findings reveal that bodily privacy is undergoing a process of transformation, displaying both change and continuity across generations. With social change, bodily privacy has shifted from a collective understanding rooted in traditional norms toward new interpretations based on individual autonomy, aesthetic preference, and spatial flexibility. The younger generation (daughters), in particular, questions the veiling practices represented by their mothers and renegotiates these practices by adapting them to modern lifestyles. This transformation demonstrates that bodily privacy is not a fixed boundary but a multidimensional phenomenon continuously reconstructed and reproduced along the axes of gender, space, religion, and modernity.

Keywords

Sociology of Religion, Privacy, Bodily Privacy, Transformation of Bodily Privacy, Intergenerational Comparison.

Citation

Gürbüz Tepeler, Semanur – Macit, Mustafa. "From Normative Acceptance to the New Normal: Intergenerational Transformation of Body, Clothing, and Perceptions of Privacy". *Rize Theology Journal* 29 (October 2025), 47-63.

<https://doi.org/10.32950/rid.1709596>

Publication Information

Type	Research Article	Peer-Review: Double anonymized - Two External
Process Information	Date of Submission: 30.05.2025	Date of Acceptance: 13.09.2025 Date of Publication: 20.10.2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This study was prepared based on the doctoral thesis titled "Intergenerational Transformation of Privacy" prepared under the supervision of Prof. Dr. Mustafa MACİT at the Atatürk University Institute of Social Sciences.	
Ethics Committee Approval	Doctoral student Semanur GÜRBÜZ TEPELER is conducting a project titled "Transformation of Privacy: An Intergenerational Comparative Study" as part of her thesis, prepared with her advisor, Prof. Dr. Mustafa MACİT. A request was made to evaluate the study related to the project, for which information was provided, in terms of ethical principles. Following these discussions, the Social and Human Sciences Ethics Committee of Atatürk University unanimously decided that conducting the study related to the project in question would not be objectionable in terms of scientific ethics, considering the justification, purpose, approach, and methods of the research.	
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate	Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Auth. Contribution Rates	Corresponding author (SGT) %55, author (MM) %45.	
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Giriş

Beden, yalnızca biyolojik ya da fizyolojik bir varlık değil; toplumsal ilişkiler içinde anlam kazanan, kültürel ve ideolojik kodlarla biçimlenen çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Sosyolojik düşüncede bedene yönelik bu yaklaşım, 1980'lerden itibaren ivme kazanan teorik tartışmalarla görünürlik kazanmış (Cirhinlioğlu, 2001); bedenin toplum tarafından üretildiği, temsil edildiği ve söylemler aracılığıyla şekillendiği fikri giderek merkezi bir yer edinmiştir. Bedenin sadece doğuştan gelen bir yapı olmadığı, toplumsal norm ve kültürel kodlarla biçimlendiği düşüncesi, onu sosyolojide özgün bir inceleme alanına dönüştürmüştür (Timurturkan, 2008). Bu bağlamda Turner, bedeni doğa ve kültür arasında muğlak bir noktada konumlandırır ve bedenin biyolojik bir taşıyıcı olmaktan çok, “olunan” bir gerçeklik olduğunu vurgular (Turner, 2011, 107). Turner’a göre birey, bedenini dönüştürme ve şekillendirme sorumluluğu taşır; bu da bedenin hem bireysel deneyimin parçası hem de kültürel kodlarla anlam kazanan toplumsal bir yapı olduğunu ortaya koyar. Bir yandan gündelik yaşamda biyolojik ve kültürel etkileşimlerle yaşanan bir deneyim olan beden, diğer yandan toplumsal ilişkileri taşıyan ve sembolik anlamlar üreten söylemsel bir düzlem olarak anlaşılmaktadır (Turner, 1991, 46; Turner, 1992). Bourdieu ise bedeni sınıfsal aidiyetin somutlaştığı alan olarak görür; habitus aracılığıyla beden, bireyin sosyal konumu, yaşam tarzı ve kültürel sermayesini dışavuran bir araç hâline gelir. Bu yaklaşımda beden, toplumsal yapılarla iç içe geçmiş bir ifade biçimi olarak işlev görür (Bourdieu, 2021). Foucault’ya göre ise beden, iktidarın doğrudan müdahalesine maruz kalan, disipline edilen, gözetlenen ve belirli normlara göre şekillendirilen bir nesnedir. Modern toplumlarda beden, psikiyatri, hukuk ve tıp gibi kurumsal söylemler aracılığıyla denetime tabi tutulur; istenmeyen ya da norm dışı bedenler dışlanarak görünmez kılınır (Foucault, 2015; Foucault, 2011).

Beden, bilgi, iktidar ve söylemin kesişiminde şekillenen ve toplumsal yapılarla etkileşim içinde sürekli yeniden inşa edilen bir gerçeklik olarak ele alınabilir. Sosyal etkileşimler, kültürel temsiller ve normatif düzenlemeler de bedeni biçimlendiren temel unsurlar arasında yer alır. Özellikle kültürel yapılar ve söylemsel pratiklerin bedeni hem anlamlandırdığı hem de denetlediğini vurgulayan yaklaşımlar, bedenin toplumsal yönünü görünür kılar (Giddens, 2000, 126-144; Okumuş, 2009; Okumuş, 2006). Bu yaklaşıma göre beden yalnızca toplum içinde değil, toplum için de üretilir; eğitilir, yetiştirilir ve dönüştürülür. Böylece bedenler, toplumsal ilişkileri, kurumları ve yapıyı oluşturan temel öğelerden biri olan toplumsal bedenlere dönüşür (Bingöl, 2017). Diğer taraftan insan, bir beden olduğu kadar, diğer organizmalardan farklı olarak bir bedene de sahiptir (Berger - Luckmann, 2008, 77). Bu yönüyle beden, bireysel düzeyde özne; aynı zamanda toplumsal ve nesnel bir inşadır. Toplumsal inşa süreci, bedenin kültürel ve normatif temsillerle kuşatıldığını gösterir. Özellikle bireyin dış görünüşü üzerindeki toplumsal etkiler, bedenin sosyal ilişkiler, kültürel kodlar ve değişen normatif düzenlemeler aracılığıyla nasıl biçimlendiğini ortaya koyar. Bu bağlamda beden ile mahremiyet arasındaki ilişki dikkat çekicidir; zira bedenin toplumsal yaşam içindeki düzenlenişi, mahremiyetin normatif çerçevesi içinde şekillenir. Örtünme biçimleri, çıplaklık sınırları, utanç ve namus anlayışları, fiziksel ve sosyal mesafe algısı ile bedenin kamusal alana sunumu gibi pratikler, mahremiyetin bireysel ve kolektif düzeyde nasıl işlediğine dair güçlü göstergeler sunar.

Mahremiyetin toplumsal düzlemde somutlaştığı alanlardan biri olarak beden, bireyin kamusal ve özel sınırlarını belirlemede merkezi bir işlev görür. Beden, kendine özgü yanlarıyla “özel” ve “genel” olarak ikiye ayrılabilen bir “mekân” şeklinde tasarlanmıştır (Martı, 2009, 238). Bedenin genel yönü, bireyin sosyal yaşamda varlık göstermesini ve başkalarıyla sosyalleşmesini sağlayan, başkalarının bilgisine ve bakışına açık kısımlardan oluşur. Buna karşılık mahrem yönü, bazı bölgelerin örtülmesini ve başkalarının bakışından, bilgisinden ya da temasından korunmasını içerir. Başka birinin dokunması ya da gözlemlemesi gibi fiziksel müdahalelere karşı bedenin korunması ve bireyin işlevlerini özgürce sürdürebileceği bir alanın sağlanması, ‘bedensel/fiziksel mahremiyet’ olarak tanımlanır (Kirman, 2022, 131).

Beden mahremiyeti, bireyin bedenine ilişkin sınırlarının tanınması ve korunmasına dayanan; bedensel temas, bakış, teşhir, denetim ve giyim-kuşam gibi alanlarda ortaya çıkan çok katmanlı bir mahremiyet biçimidir. Beden mahremiyeti yalnızca fiziksel dokunulmazlıkla sınırlı kalmayıp, bireyin beden örtüsü üzerindeki tasarruf hakkını da içerir (Martı, 2009). Giyim-kuşam, mahremiyetin somut bir yansıması olarak, hem bedenin görünürliğini düzenler hem de toplumsal cinsiyet rolleri, ahlaki değerler ve mahremiyet algılarıyla iç içe geçmiş bir beden politikasını yansıtır. Bu politikalar ise durağan değildir; toplumsal ilişkilerin bedensel etkileşimler yoluyla kurulduğu düşünüldüğünde, toplumsal değişimin de beden üzerinden biçimlendiği görülür. Zihniyet, ideoloji ve din gibi yapılar değişimi belirlese de, bu değişim beden aracılığıyla somutlaşır. Dolayısıyla beden, hem değişimin nesnesi hem de taşıyıcısı olarak dinamik, hareketli ve etkilere açık bir varlık alanı oluşturur (Okumuş, 2009).

Modern öncesi dönemde beden, mahremiyetin kutsal bir çerçevede tanımlandığı, gizli ve anonim bir alanda anlam kazanan bir varlık olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu dönemde beden; acı, perhiz ve mahrumiyet deneyimleriyle disipline edilen, ruhun hizmetinde konumlanan ve ilahi referanslarla anlamlandırılan bir yapı arz eder (Cevizci, 2012, 45; Tekin, 2022, 166). Ancak modern dönemle birlikte bu yapı köklü biçimde dönüşmüş; beden görünür hâle gelmiş, bireysel tasarrufa açılmış ve ruhun önünde

konumlanan bir özneye evrilmiştir. Sekülerleşme, tüketim kültürünün yaygınlaşması, estetik anlayıştaki değişim ve “cinselliğin icadı” ile gelişen “cinsel özgürleşme” süreçleri bu dönüşümün temel belirleyicilerindendir (Giddens, 2018). Bu süreçte bedenın Tanrı’ya ait bir emanet olarak görülmesinden, bireyin özel mülkiyeti sayılmasına geçiş yaşanmış; İslam düşüncesindeki “beden Tanrı’nın emanetidir” anlayışı ile seküler feminizmin “bedenim benimdir” söylemi arasında belirgin bir paradigma farkı ortaya çıkmıştır (Tekin, 2022, 157-158). Bireyselleşmenin yaygınlaşması, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanması, dijitalleşmeyle kamusal ve özel alan sınırlarının bulanıklaşması ve teşhir kültürünün medyayla güç kazanması da bu dönüşümü derinleştirmiştir. Tüm bu gelişmeler yalnızca bedenın toplumsal konumunu değil, aynı zamanda beden mahremiyetinin algılanış biçimini, sınırlarını ve temsil tarzlarını da köklü biçimde dönüştürmüştür.

Beden mahremiyetinde yaşanan dönüşümün en doğrudan izlenebileceği alanların başında kuşkusuz giyim-kuşam pratikleri gelmektedir. Tarihsel olarak giyinme, insanın toplumsal bir varlık oluşunun ayrılmaz parçası olarak şekillenmiş; kimlik, aidiyet ve normatif düzenin ifadesini de içeren kültürel bir pratik hâline gelmiştir. Bu bağlamda örtünme, kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırları belirleyerek mahremiyetin toplumsal boyutunu düzenleyen temel göstergelerden biri olmuştur. Farklı toplumsal yapılar ve inanç sistemleri, örtünme ve giyim tarzına dair çeşitli normatif düzenlemeler geliştirmiş; bu düzenlemeler çoğunlukla yazılı kurallardan çok, örfi ve kültürel aktarımlarla kuşaktan kuşağa taşınmıştır (Tekin, 2022, 163-164). Giyim-kuşam bu yönüyle yalnızca bedeni örten ya da süsleyen bir araç değil; bireyin değer dünyasını, toplumsal konumunu ve beden mahremiyeti algısını sembolik olarak ifade eden bir göstergedir. Kıyafet tercihlerine yansıyan örtme ve açma pratikleri, beden mahremiyetinin toplumsal bağlamda nasıl tanımlandığını ve bu tanımın zamanla nasıl dönüşüme uğradığını anlamak açısından önemli ipuçları sunar. Özellikle kuşaklar arası farklılıkların bu tercihler üzerinden okunması, yalnızca beden algısındaki değişimi değil; aynı zamanda beden mahremiyetinin temsillerinde ortaya çıkan kırılma ve süreklilikleri de görünür kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel problemi, farklı kuşakların giyim kuşam tercihleri üzerinden beden mahremiyeti algılarının ne olduğu ve beden mahremiyetinin kuşaklararası düzlemde nasıl dönüştüğüdür. Araştırmanın amacı, beden mahremiyeti olgusunun farklı kuşaklarda nasıl anlamlandırıldığını ve nasıl dönüştüğünü ortaya koymak; bu dönüşümün ardındaki sosyo-kültürel motifleri analiz etmektir.

Beden mahremiyetine ilişkin literatür; sağlık bilimlerinde (özellikle jinekoloji ve ebelik), hukukta hasta hakları, ilahiyatta Kur’an ve hadisler ekseninde, İslam hukukunda ise hastanın mahremiyeti çerçevesinde; eğitim bilimlerinde ise mahremiyet eğitimi bağlamında ele alınmaktadır. Sosyolojide ise beden mahremiyeti genellikle dijitalleşme, sosyal medya ve gözetim toplumu bağlamında tartışılmakta; ancak bu çalışmalar çoğunlukla tezlerde alt başlıklarla sınırlı kalmakta (Kodak, 2016) ya da muhafazakâr kadınların sosyal medya temsilleri ve teşhir kültürü ekseninde değerlendirilmektedir (İsmayilov - Sunal, 2012; Baysal Berkup, 2015; Karslı - Aycan, 2020). Araştırma konusuyla ilişkili olarak Gazneli ve Kılıç (2020), tesettürün moda yoluyla sekülerleşmesini ele alırken; Özüdoğru (2019), üç kuşak üzerinden yaptığı analizle tesettür algısındaki kuşaklararası değişimi ortaya koymuştur. Ancak bu çalışmaların odak noktası doğrudan beden mahremiyetinin dönüşümü değildir. Nitekim gerek din sosyolojisi gerekse genel sosyoloji literatüründe, beden mahremiyetini sosyo-tarihsel bağlamda ve kuşaklararası karşılaştırmayla bütüncül biçimde ele alan kapsamlı çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu araştırma, beden mahremiyetindeki kuşaklararası farklılaşmayı sosyolojik açıdan derinlemesine inceleyerek mevcut literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve mahremiyet olgusunu sadece dini referanslara ya da dijital kültüre indirgmeden, farklı kuşakların toplumsal mahremiyet algılarını tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamlarıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, beden mahremiyetine dair mevcut tartışmalara katkı sunmakla kalmayıp; değişen normlar, değer sistemleri ve bireysel sınırlar üzerinden gelişen kuşak çatışmaları, uyumsuzluklar ve kültürel etkileşimleri anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmakta; beden mahremiyetinin sosyolojik dönüşümüne dair özgün bir bakış açısı geliştirerek sosyologlar başta olmak üzere psikologlar, eğitimciler ve kültür araştırmacıları için referans kaynaklar arasında yer alacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın yöntemi, problemin doğasına uygun olarak nitel durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Yin’e (2017, 6-7) göre, durum çalışmasının ilk adımı, çalışılacak 'durum'un tanımlanmasıdır. Bu çalışmada “beden mahremiyetinin dönüşümü”, bedeni kuşatan kültürel, dini, ideolojik ve teknolojik yapıların etkisiyle mahremiyetin mekânsal, simgesel ve işlevsel sınırlarının özellikle giyim-kuşam pratikleri üzerinden kuşaklar arasında farklılaşarak yeniden inşa edilmesi; bedenın kamusal görünürlüğe, denetime ve temsil politikalarına tâbi tutulma biçimlerinin değişmesi şeklinde tanımlanmıştır. Yin’in ikinci adımı, araştırmanın tekli mi yoksa çoklu bir durumu mu ele alacağını belirlemektir. Bu çalışmada, farklı kuşaklardaki beden mahremiyeti algılarının incelenmesi hedeflendiğinden, iç içe geçmiş çoklu durum deseni benimsenmiştir. Temel durum birimi “beden mahremiyetinin dönüşümü” olarak belirlenmiş; “annelerin giyim kuşam tercihleri” ve “kızların giyim kuşam tercihleri” ise iki alt durum birimi olarak yapılandırılmıştır. Her alt durum, kuşaklar arası mahremiyet algılarını karşılaştırmalı olarak incelemeye olanak tanıyan bağımsız analiz birimleri şeklinde ele alınmıştır (Yin, 2017).

Kuşak kavramı, mahremiyetin tarihsel ve sosyolojik bağlamda incelenmesine katkı sağlayan kavramsal bir araç olarak kullanılmıştır (Nacak, 2019). Bu çalışmada kuşakların belirlenmesinde, sosyoloji literatürüne özellikle Amerikan sosyal bilimler geleneğinden

aktarılan ve literatürde sıklıkla kullanılan X, Y veya Z kuşağı gibi evrensel kategorilerden ziyade, sosyolojik gerçekliği ve kültüre özgü toplumsal değişim dinamiklerini daha sağlıklı yakalayabilmek amacıyla aile içindeki iki kuşak tercih edilmiştir. Böylelikle, genellemeci kuşak sınıflamalarına bağlı kalınmaksızın, kültürel bağlamda somut olarak yaşanan dönüşümler mahremiyet algıları üzerinden incelenebilmiştir. Bu yaklaşım, hem araştırmanın özgünlüğünü artırmakta hem de kuşaklararası mahremiyet algısındaki değişimleri yerel kültürel bağlamla ilişkilendirerek daha derinlikli bir analiz imkânı sunmaktadır. Her iki kuşağın aynı aileden seçilmesi, “ortak kültürel değerler içinde gelişen farklı mahremiyet pratiklerini doğrudan karşılaştırma olanağı” sunar (Bengtson vd., 2012). Mahremiyetin yalnızca toplumsal etkilerle değil, aynı zamanda aile içi değer aktarımıyla da biçimlendiği göz önüne alındığında (Mannheim, 1952), aynı aile bağlamında yapılan analizlerin süreklilik ve dönüşüm ilişkisini daha açık biçimde ortaya koyacağı düşünülmüştür. Araştırmada önce her iki kuşağın giyim kuşama dair deneyimleri analiz edilmiş, ardından kuşaklar arası karşılaştırmalar yapılarak beden mahremiyetinin dönüşüm dinamikleri belirlenmiştir. Kuşaklar arasındaki farklılıklar, bireysel deneyimlerin toplumsal yapıyla nasıl ilişkilendiğini ve kolektif mahremiyet kültüründeki değişimi ortaya koymaktadır. Aynı boyut üzerinden yapılan karşılaştırmalar, durum çalışması yaklaşımıyla derinleştirilmiş ve kuşaklar arası sosyokültürel dönüşüm izlenebilir hâle getirilmiştir.

Araştırmanın başında erkek katılımcılarla ön görüşmeler yapılmış; ancak onların mahremiyet konularına daha çekimser yaklaştıkları ve bu meseleleri çoğunlukla kadınlar üzerinden ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca, araştırmacının kadın olması nedeniyle erkek katılımcıların mahrem kabul edilen konulara yanıt verirken çekimser davrandıkları ve içtenlikle paylaşımda zorlandıkları fark edilmiştir. Bu durumun, elde edilen verilerin sosyal gerçekliği yansıtmaya kapasitesini zayıflatabileceği ve araştırmanın güvenilirliğini olumsuz etkileyebileceği kaygısını doğurduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışma grubunun yalnızca kadın katılımcılarla sınırlandırılması uygun bulunmuştur. Bu tercih, “içeriden biri olmanın öznel arası ilişkiyi kolaylaştırıcı etkisi bağlamında stratejik bir yaklaşım” olarak değerlendirilmiştir (Özçetin, 2024).

Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır; bu yöntem, belirli özelliklere sahip bireylerin derinlemesine incelenmesini sağlar (Yıldırım - Şimşek, 2018). Ön görüşmeler sonucunda karşılaştırılabilir iki kuşak belirlenmiş; anne grubu 1970–1979, kız grubu ise 2000 sonrası doğumlulardan oluşturulmuştur. Araştırmada Erzurum’da ikamet eden 14 aileden toplam 28 katılımcı (14 anne ve 14 kız) ile görüşmeler yapılmıştır. Anneler 45–50 yaş aralığında, tesettürlü, evli, ev hanımı ve çoğunlukla ilköğretim mezunudur. Kızlar ise 19–24 yaş aralığında, tesettürlü veya tesettürsüz olup, bekâr ve tamamı farklı fakültelerde eğitim gören lisans öğrencisidir. Çalışma içerisinde anne katılımcıların ifadeleri “A” kodu ile kız katılımcıların ifadeleri ise “K” kodu ile verilmiştir.

Veri toplama sürecinde, mahremiyet algısını derinlemesine incelemek için görüşme ve gözlem birlikte kullanılmıştır (Yin, 2017). Gözlemler, kuşaklar arası mahremiyet, davranış ve iletişim biçimlerine odaklanmıştır. Beş pilot görüşme ile araştırmacının sürece uyumu sağlanmış, görüşme formu gözden geçirilmiştir. Tüm katılımcılara aynı yapıdaki açık uçlu sorular yöneltilmiştir (Patton, 2018). Görüşmeler yüz yüze ve çevrimiçi yapılmış; sonda sorularla derinlik sağlanmış ve doyum noktasında veri toplama sonlandırılmıştır (Hartley, 1995). Mülakat verileri transkripte edilip MAXQDA ile içerik analizi yoluyla kodlanmış; ardından temalar ve kategoriler oluşturulmuştur (Creswell, 2018). Her kuşağın beden mahremiyeti algısı “çapraz durum analiziyle” (Yin, 2008) kuşaklar arası karşılaştırma yoluyla analiz edilmiştir. Veriler literatürle karşılaştırılarak yorumlanmış, temalar doğrudan alıntılarla desteklenmiştir (Yıldırım - Şimşek, 2018). Etik ilkelere bağlı kalınarak yürütülen çalışmada, geçerlik ve güvenilirlik nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda ele alınmıştır. Yin’in (2017) dört ölçütü esas alınmıştır: Yapı geçerliği, çoklu veri kaynakları ve katılımcı doğrulamasıyla; iç geçerlik, sürecin şeffaf sunumu ve veri doygunluğuyla; dış geçerlik, analitik genellemeyle; güvenilirlik ise ayrıntılı kayıtlar, uzman görüşü ve eleştirel değerlendirmelerle sağlanmıştır. Bu yöntemlerle önyargılar en aza indirilmeye, bilimsel geçerlik korunmaya çalışılmıştır.

1. Giyinmenin Anlamı: Beden Mahremiyet Algısında Kuşaklar Arası Dönüşüm

1.1. Annelerin Giyim Tercihleri ve Mahremiyet: Bireysel Öznellik ve Toplumsal Normlar

Annelerin giyim kuşam tercihlerinde belirleyici temel faktörlerden biri, bulundukları fiziksel mekânın kamusal (ev dışı) mı yoksa özel (ev içi) alan niteliği taşıyıp taşımadığıdır. Ev içinde kadınların kıyafet seçimi genellikle daha esnek hâle gelmektedir. Ancak ev içi alan da tekil bir mahremiyet alanı olmaktan ziyade, kiminle birlikte olunduğuna göre değişen sosyal bir bağlam olarak değerlendirilmiştir. Örneğin bir katılımcı, yalnızca eşi ve çocuklarıyla birlikte daha rahat giyinebildiğini, ancak “*kayınpederimin yanında çıplak ayakla gezmem, kaynım gelir hemen çorap takarım (A8)*” diyerek, ev içinde akraba varlığında bedeninin bazı bölgelerini örtme ihtiyacı duyduğunu belirtmiştir. Katılımcının bu ifadesi, mahremiyetin kimi zaman mekânsal değil, ilişkisel olarak algılandığını göstermektedir. Nitekim “İslam toplumlarında mahremiyetin büyük ölçüde iç-dış mekân ayrımı üzerinden yapılandırılması ve kadın bedeninin bu ayrımın merkezinde konumlandırılması” (Göle, 2016, 126), katılımcıların dış mekâna

çıkarken “pardesü” veya “ferace” gibi dış kıyafetleri tercih etmelerinde de yansımaktadır. Bazı katılımcılar bu tercihlerini, bedenlerini sakınma gereksinimiyle ilişkilendirmiş ve dış kıyafeti beden mahremiyetinin korunmasında temel bir araç olarak tanımlamışlardır.

“Yani ben kendi kızlarıma da diyorum ki: ‘İnsanın bir dış kıyafeti olmalı. Yani, dışarıda farklı olmalı. Tamam, evde böyle giyinebilirsin ama dışarıda da aynı şekilde giyinmek bana göre ters.’” (A2)

“Bazıları, ‘Ben iç kıyafetle dışarı çıkabilirim,’ diyor. Ama ben ona karşıyım. Dış kıyafeti mutlaka giyeceksin. İç kıyafetin ne kadar uzun ve geniş olursa olsun, sonuçta bir iç kıyafettir; yine de üstüne bir şey alıp dışarı çıkman lazım. Ben buna çok önem veririm.” (A5)

Bu ifadeler, mekânsal ayrıma dayalı mahremiyetin ev içi ve ev dışı kıyafet ayrımı üzerinden giyim kuşam bağlamında anlam kazandığını; dış kıyafetin hem bireysel mahremiyetin korunmasına hem de kamusal alandaki bedenin görünürlüğünü biçimlendirmeye hizmet ettiğini göstermektedir. Kadın dünyasında kıyafet ve örtünme, mekâna gönderme yapan bir pratik olarak özel ve kamusal alan ayrımına dayalı sınırlar içinde anlam kazanmakta; aynı zamanda mesafe, sakınma ve utanma gibi normları kodlayan, toplumsal olarak kurulmuş ve onaya konu bir mahremiyet pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların iç ve dış kıyafet ayrımına dair ifadeleri, bireyin özel alan ile kamusal alan arasındaki geçişini düzenleyen mahremiyet temelli bir toplumsal kodlamaya işaret etmektedir. Bu bağlamda örtünme, mahrem alanın sınırlarını belirleyen, kutsallık ve cinsiyet temelli bir düzenin ifadesidir (Göle, 2017, 130). Nitekim Kur’an-ı Kerim’deki, dışarı çıkarken örtünmeye ilişkin “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dışarı çıkarken üzerlerine cilbablarını alsınlar...” (Ahzab Suresi, 33/59) ayeti, örtünmenin kamusal mahremiyet sınırlarını çizme işlevine işaret etmektedir. Bu çerçevede örtünme, kadın bedeninin belirli bölgelerinin görünürlüğünü sınırlandırarak, kamusal alanda mahremiyetin korunmasına yönelik İslami bir kadın kimliğinin gramerini kurmaktadır (Göle, 2017, 130).

Bedenin görünürlüğüne dair algılar yalnızca kıyafet bütününde değil, aynı zamanda bedenin çeşitli bölgelerine ilişkin mahremiyet anlayışıyla da şekillenmektedir. Özel ve kamusal ayrımının bu algının bir bileşeni olarak devreye girdiği görülmektedir. Katılımcılar, kamusal alanda bedenin bazı bölgelerini örtme yoluyla saklama ve bu konuda özel hassasiyet gösterme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar, el, yüz ve ayak gibi bölgelerin “mahrem” sayılmadığını belirtmiş; bu görüşlerini Hanefi mezhebine dayandırarak “topuktan aşağısı ve bilekten yukarısının mahremiyet kapsamına girmediği” (A10) yönünde şer’i bir değerlendirme ile temellendirmişlerdir. Buna rağmen, aynı katılımcılar ayaklarını örtme yönünde bir tutum sergilemişlerdir. Bu durum, dinî sınırların ötesinde kişisel ya da kültürel mahremiyet anlayışlarının da belirleyici olduğunu göstermektedir.

Örneğin “Ellerimiz, mesela, bence mahrem değildir çünkü ellerle bir şeyler yapıyoruz” (A4) diyen bir katılımcı, ellerin mahrem sayılmamasını onların gündelik işlevselliğiyle ilişkilendirirken; ayakların mahrem kabul edilmesini “bedensel güzelliğin denetlenmesi gerektiği” düşüncesine dayandırmaktadır. Bir başka katılımcı ise kamusal alanda açık renk çorap dahi giymediğini belirterek bu tutumunu, ortamın mahremiyet algısını etkilediğini şu sözlerle açıklamıştır: “Çünkü farklı bir ortamdayız, anlatabiliyor muyum? Zinaya giriyorsun. Eğer bir erkeği karşıdan cezbediyorsan, hem sen kendin de zinaya giriyorsun.” (A14) Bu ifade, İslam düşüncesinde yaygın olan “göz zinası” kavramına gönderme yaparak, bedenin karşı cins tarafından algılanmasının ahlaki bir ihlal doğurduğu inancına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, mahremiyetin yalnızca fiziksel değil, algısal düzeyde de denetim altında tutulması gerektiğini ima eder. İslam âlimlerinin beden ve örtünme konusundaki yorumlarıyla şekillenen bu anlayış, özellikle kadınların süslenme biçimlerini – makyajdan giyim tarzına kadar – zinanın bir parçası olarak değerlendirerek, kadının hem görünürlüğünü hem de toplumsal varlığını sınırlandırmaktadır (Asfar 1998 ve Hajjaji-Jarrah 2003’ten akt. (Özçetin, 2024, 51)).

Başka bir katılımcı, ayakların örtülmesi gerektiğini “fitne zamanı” vurgusuyla temellendirmiştir: “Artık fitne zamanında olduğumuz için büyüklerimiz tabanın görülmesini çok önemli bir şeyle bağdaştırırlar. Yani ayağın gösterilmemesi gerek” (A10). Fitne, İslam toplumlarında ahlaki sınırların korunmasıyla ilişkilendirilen bir kavramdır. Bu çerçevede kadın bedeninin görünürlüğü, potansiyel bir fitne unsuru olarak değerlendirilmekte; bireylerin mahremiyet anlayışları da bu algı doğrultusunda şekillenmektedir. Kadının dişiliği ve cinselliği toplumsal düzen açısından hassasiyet taşıyan bir unsur olarak görüldüğünde, kadının erkek bakışından uzak tutulması ve örtünmesi beklenmektedir (Göle, 2016, 76). Bu nedenle kadın bedeni bir fitne kaynağı olarak algılandığında, bu tehdidi azaltmaya yönelik (örneğin ayakların örtülmesi gibi) pratikler kaçınılmaz hâle gelmektedir. Bir başka katılımcı (A5) da ayakların örtülmesine benzer bir hassasiyet gösterdiğini belirtmiştir.

“Şöyle bir şey var: Bir bayan olarak bizim bile dikkatimizi çekiyor. Bu illa ki şehvet yönünden değil; mesela, güzellik açısından. ‘Ne güzel ayaklar’ diyebiliyoruz ya da birinin güzel olmadığını fark edebiliyoruz. Erkekler nasıl düşünüyor, kim bilir? Bu yüzden oldukça dikkat etmemiz lazım.”

Ayakların kadın güzelliğiyle ilişkilendirilmesi ve bu nedenle görünürlüğünün sınırlandırılması gerektiği yönündeki ifadeler,

mahremiyetin yalnızca bireysel korunma arzusunu değil, toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği bir alanı ve kamusal varlığı düzenleyen normatif bir çerçeveyi de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede örtünme, “cemaatin önceliğini sembolize eder: yasaklanan, mahrem olan nefis ve cinselliğin özelin sınırları içerisinde hapsedilmesini ve kamunun gözlerinden korunmayı” (Göle, 2016, 38) ifade eder ve kadın bedeninin toplumun kabul ettiği bir “mahremiyet çemberi” içinde korunması gerektiği anlayışına dayanır. Beden mahremiyeti, kadının toplumda “belirli sınırlarla görünürlük” ilkesini sürdürmesi için oluşturulmuş ek bir katman işlevi görmektedir. Katılımcının, kadınların kendi aralarında bile bir diğerinin ayaklarını estetik olarak değerlendirdiğini vurgulaması, kadın bedeninin yalnızca erkek bakışına değil, kadınlar arası denetime de tabi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda beden mahremiyeti, sosyal ilişkiler içinde gözetilen, çoğaltılan ve pekiştirilen bir görünürlük kontrolü rejimine dönüşmektedir.

Benzer şekilde bir başka katılımcının (A1) “yalın ayak dışarı çıkmam”, “terlikle yürümem” gibi ifadeleri, mahremiyetin toplum içinde beden, benlik ve kimlik sunumuyla iç içe geçtiğini göstermektedir. Katılımcının bu tutumunu “Böyle şeyleri daha basit insanların yapacağı şeyler” şeklinde gerekçelendirmesi, giyim tercihlerinin ahlaki üstünlük ve sosyal hiyerarşi bağlamında anlam kazandığını ortaya koyar. Bu noktada, bir diğer katılımcının “Müslüman bir kadın olarak” (K3) vurguladığı kimliği, mahremiyetin bireyin kendisini toplum nezdinde dini ve ahlaki açıdan kabul gören bir özne olarak konumlandırma çabasının yansıması olarak değerlendirilebilir.

Foucault’nun “normalleştirici erk” kavramı, mahremiyetin toplumsal olarak nasıl şekillendiğini ve bireylerin bu süreçte nasıl özneleştirildiğini anlamak açısından önemli bir kuramsal zemin sunar. Ahlaki normlar ve kültürel değerler, yalnızca toplumsal olarak kabul edilebilir olanı tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda “normal” davranış biçimlerini onaylayan ve yeniden üreten bir denetim mekanizması işlevi görür. Bu mekanizma, bireyin sadece dışsal otoritelerce değil, aynı zamanda içselleştirdiği normlar aracılığıyla kendi davranışlarını denetlemesini sağlar. Foucault’nun ifadesiyle bu süreç, bireyi hem özneleştiren hem de denetim altına alan bir iktidar biçimini temsil eder (Foucault, 1986; Rydstrom, 2009’dan akt. (Özçetin, 2024, 59). Bu bağlamda mahremiyet, kadın bedeninin sınırlarını yalnızca kişisel iradeyle belirlenen bir alan olmaktan çıkar; toplum tarafından “doğru” ve “makbul” kabul edilen normlar doğrultusunda yeniden inşa edilen bir özneleşme sürecine dönüşür.

Katılımcıların tesettüre ilişkin ifadeleri, bu sürecin somut izdüşümlerini ortaya koymaktadır. Tesettür, katılımcılar nezdinde dini bir emir olmasının yanı sıra kadın bedeninin kamusal temsiline yönelik normatif bir düzenleme aracı olarak işlev görmektedir. Örneğin A9 ve A4, örtünmenin amacını “güzelliği gizlemek” ve “kendini sakınmak” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar, tesettürün örtük biçimde estetikle ilişkili bir gizleme ve sakınma pratiği olduğunu ve bu çerçevede şekillenen bir duruş sergilediğini göstermektedir. Öte yandan A14’ün “mümkün mertebe bol tesettür” vurgusu ve A12’nin “vücut hatlarını belli etmeyen geniş ve uzun kıyafetler” tercih ettiğini belirtmesi, kadın bedeninin biçimsel görünürlüğünün sınırlanarak kamusal varlığının kontrollü biçimde düzenlendiğini ortaya koymaktadır (Özçetin, 2024, 52-53). Bu tür tercihler, Foucault’nun tanımladığı biçimiyle, bireyin dışsal denetimi içselleştirerek kendini düzenleyen bir özneye dönüşmesini yansıtır. Ancak kadınların giyim tercihlerinde belirleyici olan yalnızca dinsel, ahlaki ya da toplumsal normlar değildir; fiziksel konfor ve gündelik yaşamın pratik ihtiyaçları da bu tercihleri etkilemektedir. Nitekim A12’nin “Oturduğumda rahat hissedebilmek için kıyafetlerimin rahat olması gerekiyor, oramın buramın açılmasını, onunla uğraşmak istemem” ifadesi, bol kıyafet tercihinin bedensel rahatlık ve hareket özgürlüğüyle ilişkilendirmektedir. Bu çerçevede örtülü kadınların pantolon giyimine yönelik farklılaşan tutumları, mahremiyetin beden ve mekân üzerinden somutlaşma biçimini ve cinsiyet normlarının bireysel konfor, toplumsal görünürlük ve dini algılarla kesişimini açığa çıkarmaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu pantolon giymediklerini belirtmiş; bu tercih çoğunlukla dini referanslarla temellendirilmiştir. Örneğin bir katılımcı (A2), giyim tercihinin “Allah neyi emretmiş, neyi yasaklamış?” sorusu üzerinden belirlediğini ifade ederek, hafızlık geçmişine nedeniyle pantolon giyinmemeyi dini bir yükümlülük olarak değerlendirmiştir. Benzer şekilde bir başka katılımcı (A6), pantolonu “erkek kisvesi” olarak tanımlamış ve bu görüşünü “bizim kültürümüze ve Allah’ın emrettiği şeylere bakarsak, erkek kisvesi” sözleriyle gerekçelendirerek pantolon giymeyi dini bağlamda bir ihlal olarak görmüştür. Bir diğer katılımcı (A5) ise pantolonun “erkek gibi hissettirdiğini” ifade etmiş; “Pijama falan giysek bile üzerine etek giyerdik” sözleriyle bu kıyafetin sadece dini değil, toplumsal cinsiyet kimliği açısından da sorunlu bulunduğunu dile getirmiştir. Bu ifadeler, pantolonun erkekliğe işaret eden bir unsur olarak görüldüğünü ve örtünmenin bir mahremiyet pratiği olmanın yanı sıra, dişi ve eril kimlikler arasındaki sembolik sınırları korumaya yönelik kültürel ve dini bir hassasiyet taşıdığını göstermektedir. Bu noktada dini söylem ile toplumsal cinsiyet rejimi, birbirini meşrulaştıran, besleyen ve süreklilik kazandıran iki normatif sistem olarak iç içe geçmektedir.

Butler’ın toplumsal cinsiyeti bir “yapma” süreci olarak tanımlayan performatif cinsiyet kuramı, cinsiyet kimliklerinin stilize edimlerin tekrarı yoluyla sürekli yeniden üretildiğini öne sürer. Bu yaklaşımdan hareketle Özçetin (2024), kıyafeti bedeni cinsiyetlendiren temel tekniklerden biri olarak değerlendirir. Ona göre belirli bir giyim tarzının tekrarı, zamanla bu bedenleri

kadınlık ya da erkeklikle ilgili kültürel kurgulara dönüştürür; örneğin etek giymek, kadın bedenini kadınsı jest, postür ve hareket kalıplarına uygun biçimde yeniden şekillendirir. Bu bağlamda, katılımcının pantolon giydiğinde “*erkek gibi hissettiğini*” söylemesi, kıyafetlerin toplumsal cinsiyetin bedensel performansını nasıl yönlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Eteğin kadınsı, pantolonun ise daha maskülen davranış kalıpları ve hareket serbestliği ile ilişkilendirilmesi, giyimin cinsiyetlendirme mekanizmalarındaki belirleyici rolünü göstermektedir. Böylece pantolon giymeme tercihi, kadınsı kabul edilen geleneksel erdemlerle (edep, iffet, sakınma) uyumlu olma beklentisinin hem dinî hem de kültürel düzeyde kurumsallaşmasına hizmet etmektedir. Ne var ki tüm katılımcılar pantolonu tamamen reddetmemektedir. Zamanla değişen toplumsal algılar, pratik zorunluluklar ve gündelik hayatın dinamikleri, kadınların bu giysiyle kurduğu ilişkiyi dönüştürmüştür. Örneğin bir katılımcının (A10) ifadeleri, kadınların pantolona zamanla aşinalık kazanma sürecini anlamak açısından dikkat çekicidir.

“Bizim nesle aslında pantolon Tansu Çiller ile geldi. Bayanların pantolon giymesi böyle normalleşti. Hani Tansu Çiller şey giyerdi; geniş paçalı pantolon, üzerine ceket giyinirdi. Ondan sonra gözde bir alışkanlık oldu. Mesela, benim halalarım açıktır ama açık oldukları halde pantolon giymezlerdi. Pantolon çok büyük bir şeymiş gibi, çok açık bir kıyafet gibi görülürdü. Herhalde erkek gibi. Çünkü ben halamın bir defasında kızına şey dediğini hatırlıyorum. Kızı dedi ki: ‘Anne, işte arkadaşımın annesi pantolon giyiyor, sen de giyinsene.’ Halam da açtı, etek giyinirdi dizinde yani. ‘Aman!’ dedi. ‘Pantolon nasıl giyineyim? Ben işte bu yaştan sonra pantolon mu giyineceğim.’ Ama şu an giyiyor. İşte o dönemlerde Tansu Çiller giyindi; bence göz alışı.”

Pantolonun kadınlar tarafından kabul görmesi, toplumsal değişimin dikkat çekici bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Başlangıçta kadınlar için “açık” bir kıyafet olarak görülen pantolon, erkek giyimiyle özdeşleştirilmiş ve toplumsal cinsiyet sınırlarını belirleyen bir ayırım çizgisi olarak konumlanmıştır. Ancak güçlü kadın figürlerinin yükselişi ve toplumsal kabullerin dönüşmesiyle bu ayırım zamanla belirsizleşmiştir. Bu dönüşümde Türkiye’nin ilk kadın başbakanı Tansu Çiller’in etkisi dikkat çekicidir. Çiller’in kamuoyuna geniş paçalı pantolon ve ceketle çıkması, kadınların pantolon giymesine dair görsel temsiller üzerinden normatif bir değişim yaratmıştır. Barbarosoğlu’nun (2023, 93) kot pantolonun muhafazakâr çevrelerdeki algısına dair analizleri de bu sürece ışık tutar. Ona göre 1980’ler öncesinde kot pantolon, dini kimlik ve yaşam tarzının simgesi olarak görülmüş, bireyin ideolojik aidiyetini yansıtan bir sembol işlevi görmüştür. Ancak zamanla bu algı değişmiş ve kot pantolon muhafazakâr çevrelerde de kabul gören bir kıyafet hâline gelmiştir. Benzer şekilde, kadınların pantolon giymesi de başlangıçta toplumsal cinsiyet normlarına ve dini algılara aykırı bulunmuş; ancak görsel temsillerin etkisiyle bu algı zamanla dönüşmüştür.

Pantolon giydiğini belirten kadın katılımcılar, bu tercihlerini estetikten ziyade pratiklik ve işlevsellik gibi gündelik yaşam gerekliliklerine dayandırmaktadır. Örneğin bir katılımcı (A7), pantolonu “*rüzgar esince eteğin açılması*” ya da “*düşünce üstünün açılması*” gibi durumlara karşı bir önlem olarak görmek; “*Pantolon giysen en azından başına bir iş geldiği zaman bacağın kapalı olur*” ifadesiyle tercihinin güvenlik ve rahatlık üzerinden temellendirmektedir. Benzer şekilde bir başka katılımcı (A13), yalnızca bir pantolona sahip olduğunu ve onu da çarşıya giderken veya otobüse binerken, “*bacakları görünmesin*” diye “*pardesünün altına*” giydiğini belirtmiştir. Özellikle toplu taşıma ve yürüyüş gibi hareketli durumlarda pantolonun sağladığı ek koruma, beden mahremiyetinin bedensel hareketlerle şekillenen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda pantolon, pardesünün tek başına yeterli görülmediği durumlarda ek bir güvenlik katmanı işlevi üstlenmektedir.

Katılımcıların pantolona ilişkin tutumları, bu giysiyi kadın giyiminin doğal bir parçası olarak değil, belirli koşullarda kaçınılmaz bir tercih olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Pantolon, kadınsı kimlikle tam örtüşme de mahremiyetin korunması adına işlevsel bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan pantolon, mahremiyetin tehdit altında olduğu durumlarda “gerekli” görülürken, tehdit algısının olmadığı bağlamlarda kadınsılıkla bağdaşmadığı gerekçesiyle reddedilmektedir. Bu durum, pantolonun muhafazakâr kadınlar açısından doğrudan benimsenen bir kıyafet değil; ancak belirli koşullar altında “uygun” sayılan, toplumsal ve dini normlarla meşrulaştırılan bir giyim unsuru olduğunu göstermektedir. Böylece kadınların giyim tercihleri ve buna bağlı beden mahremiyeti, sabit değil; gündelik yaşam içinde sürekli müzakere edilen ve yeniden tanımlanan toplumsal pratikler olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1. Annelerin Giyim Kuşam Tercihleri Kod Bulutu

1.2. Gençlerin Giyim Tercihleri ve Mahremiyet: Bireysellik, Moda, Estetik Yönelimler ve Çeşitlenmiş Toplumsal Beklentiler

Genç kuşaktaki katılımcıların ifadeleri, giyim tercihlerini belirleyen bireysel ve toplumsal faktörlerin yanı sıra, özgürlük arayışlarıyla ailevi değerler ve kültürel normlar arasında denge kurma çabalarını da yansıtmaktadır. Örneğin bir katılımcı (K10), giyim kuşam konusunda “özgürlükçü bir yaklaşım” benimsediğini, geçmişte ailesiyle özellikle dar pantolon gibi kıyafetler üzerinden çatışmalar yaşadığını, ancak zamanla hem tarzının hem de ailesinin tutumunun değiştiğini belirtmiştir. Günümüzde “bol ve rahat kıyafetleri” tercih ettiğini, bu tercihin ailesi tarafından da kabul gördüğünü ifade eden katılımcı, vücut hatlarını belli eden kıyafetlerden dini değil, estetik gerekçelerle uzak durduğunu belirtmiştir. Bu değerlendirmeler, katılımcının bedeninin kamusal alandaki algısına ilişkin sınırları kişisel tercihleri doğrultusunda çizdiğini ve bu sınırların daha çok bireysel özgürlük ve estetik beğeni çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bir başka katılımcı (K3) ise kıyafet seçiminde “çıplak gözükmeyecek şekilde” giyinmeye çalıştığını ve bir denge gözettiğini ifade etmiştir.

“Mesela, şort giymem ya da büstiyer tarzı şeyler giymem. Hani çok böyle iç çamaşırı tarzı, erotik şeyleri çağrıştıran kıyafetler giymem. Ya da çok dekolte şeylerden sakınırım. Ama nasıl desem, daha normal... Burada kime göre, neye göre normal kavramı oluyor. Hani ikisinin ortalaması olarak ölçtüm Antalya’ya göre bir tık muhafazakar, Erzurum’a göre ise biraz daha açık diyelim.”

Kıyafet seçiminde belirli ölçütler benimseyen katılımcı, bu ölçütleri yalnızca bireysel tercihlerine değil, aynı zamanda bulunduğu toplumsal ve bölgesel beklentilere göre de uyarlamaktadır. Örneğin şort ve büstiyer tarzı kıyafetlerin toplum nezdinde “erotik” veya “uygunsuz” algılanabileceğine dair bir farkındalık söz konusudur. Katılımcının “Antalya’ya göre muhafazakâr, Erzurum’a göre ise daha açık” ifadesi, tahrik edici ya da erotik sayılan kıyafetlerin tarihsel, kültürel ve mekânsal bağlama göre değiştiğini göstermektedir (Polhemus - Procter, 1978). Bu farkındalıkla yapılan giyim tercihleri, mahremiyet algısının yalnızca ev içi ve dışı mekânlarla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda şehirlerarası coğrafi hareketlilikle birlikte farklı toplumsal beklentilere göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde bir diğer katılımcı (K6) da Erzurum’un muhafazakâr yapısının giyim tercihlerini etkilediğini, bu nedenle “şort ya da mini etek” giymediğini ve “bu tür kıyafetlerin Erzurum’da normal karşılanmadığını” belirtmiş, ancak il dışına çıktığında bu giysileri rahatlıkla tercih edebildiğini ifade etmiştir. Bu durum, mahremiyetin her toplumsal yapının kendi sınırları içinde inşa edildiğini

ve aynı toplum içinde dahi farklı sosyal gruplar arasında değişen mahremiyet eşikleri bulunduğunu göstermektedir (Gündüz, 2015, 1/307-312). Bu farklı eşikler, bireylerin örtünme pratiklerine doğrudan yansımakta; kamusal alanda beden maruz kaldığı bakışlar yoluyla da hissedilmektedir. Aynı katılımcının “Bizim ilimizde çarşafı birine bile bakıyorlar. Onlara bile bakarlar, ben giyemem; çünkü bakışlardan rahatsız oluyorum” ifadesi, erkek bakışının güzellik ideali ve kadın bedeni üzerindeki denetleyici işlevinin kamusal alanda bir disiplin mekanizmasına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Kadın bedeni, erkek bakışı tarafından bakışa ve gözetlemeye konu olduğu ölçüde, bu bakış kadın tarafından da içselleştirilerek mahremiyet temelli örtünme pratiğine yön vermekte ve bu doğrultuda farklı toplumsal ortamlarda çeşitlilik göstermektedir (Bartky, 1988). Bu bağlamda, anneleri gibi geleneksel sınırlar içinde tesettürlü olmayan genç kuşağın beden mahremiyeti algısı, görünür toplumsal beklentiler, erkek bakışının kurduğu normatif düzenlemeler ve bireysel tercihler arasında salınan bir yapıda şekillenmektedir.

Tesettürlü katılımcıların giyim tercihlerine ilişkin ifadeleri incelendiğinde, mahremiyet anlayışlarının üç temel eğilim etrafında şekillendiği görülmektedir: *bedensel konfor*, *bazı bedensel hatların örtülmesine yönelik hassasiyet ve belirli bölgeleri kapsayan kısmi kapalılık*. Genç katılımcılardan bazıları (örneğin K2, K7), fiziksel konforu ön planda tutarak “okul ortamında ya da sokakta rahat hareket edebilmek için” (K2) bol ve geniş kıyafetleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu tercihler, dini tutumların yanı sıra konfor odaklı bir mahremiyet anlayışını da yansıtmaktadır. Öte yandan genç katılımcıların ifadelerinde, beden belirlili bölgelerinin görünürlüğüne dair seçici bir hassasiyet dikkat çekmektedir. Örneğin K2, “açık bir yerim görünmesin, atıyorum kollarım görünmesin, bacağım görünmesin” ifadesiyle; K4, kıyafet tercihi “kalçamın kapanması, boynumun kapanması ve pantolonumun dar olmaması” kriterlerine göre tanımlayarak; K8 ise “göğüs bölgem çok önde olmamasına dikkat ediyorum” sözleriyle, bedensel hatların belirginleşmesine karşı geliştirdikleri bireysel stratejileri dile getirmiştir. Bu ifadeler, bedensel mahremiyetin sınırlarının geleneksel ve dini kodların yanı sıra bireysel yorum ve tercihlerle yeniden inşa edildiğini göstermektedir.

Genç katılımcıların çoğu, diz üstünde biten tunik ve gömlek gibi parçaları tercih ederek mutlak kapalılıktan ziyade seçici bir örtünme anlayışını benimsemektedir. Örneğin K2’nin “tamamen kapalı değil de, kapanması gereken yerler kapansın, görülmesin yeterli” ve K8’in “bileklerim çok açıksa kapatıyorum” ifadeleri, beden mahremiyetinin bireyselleştirilmiş ve öznel biçimde yeniden tanımlandığını göstermektedir. Kadın bedenleri toplumsal normlar aracılığıyla denetlenirse de, bireyler bu normlar içinde kendilerine ait hareket alanları oluşturarak hem görünürlüklerini hem de toplumsal kabul edilebilirliklerini yeniden düzenlemeye çalışmaktadırlar (Bartky, 1988). Katılımcıların tam kapalılıktan kaçınmaları, ancak belirli bölgelerin örtülmesine yönelik seçici hassasiyet göstermeleri, sosyal bağlamla uyumlu bir görünüm arzusu ile kişisel konfor, estetik algı ve bireysel mahremiyet anlayışı arasında kurulan hassas dengeyi yansıtmaktadır.

Kısmi kapalılık eğilimini açıkça ortaya koyan bir diğer katılımcı, “Tam anlamıyla kapalıyım diyemem” (K5) ifadesiyle tesettürün tüm sınırlarına bağlı kalmadığını belirtmiştir. Katılımcı, “İslam’da anlatılan, daha doğrusu emredilen kapalılık” biçiminin kendi giyim tarzıyla örtüşmediğini ifade etmiş; örneğin başörtüsünün “Nur Suresi’ne göre göğsün üzerinden aşağıya sarkacak şekilde örtülmesi” gerektiğini bildiğini, ancak bu biçimi uygulamadığını belirtmiştir. Buna karşın mevcut örtünme tarzını “yeterli” bulmakta ve bunu “günümüz toplumsal normları içinde kabul gören” bir form olarak değerlendirmektedir. Bu durum, İslami başörtüsü ve giyimin, bireyin İslam’ın disiplin edici normları aracılığıyla benliğini biçimlendirmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak bu normlar, bireyler için sabit ve değişmez kategoriler değil; doğaçlama, uyarılma ve yorumlamaya açık dinamik bir alandır (Göle, 2017, 22). Bu yaklaşım, bireyin dini normları hem benlik sınırlarını belirlemede hem de İslami estetik ve modanın üretiminde kişisel bir uyarılma sürecine tabi tuttuğunu göstermektedir. Böylece ideal olarak sunulan dini uygulamadan sapılsa bile, birey için makul ve sürdürülebilir bir dini pratik biçimlenmektedir.

Berger’e göre modern toplumlarda bütüncül bir dini dünya görüşü yerini “her insan bir dünyadır” anlayışına bırakmış; sekülerleşme yalnızca toplumsal yapıyı değil, bireysel bilinci de dönüştürmüştür (1967, s. 107–108; akt. (Bağlı, 2011)). Bu dönüşümle birlikte bireylerin dinî referanslara başvurma biçimi ve sıklığı değişmiş, dinî hükümler katı bir yükümlülüğün ziyade bireyin ihtiyaçları ve yaşam bağlamı içinde anlamlandırdığı değerlere dönüşmüştür (Bağlı, 2011). Birey, ideal bir dindarlık anlayışına tam olarak uymasa da, kendi pratiğini “yeterli” bulmakta; bu da sekülerleşmenin bireysel dinî tutumlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Sekülerleşme böylece yalnızca kamusal alanı değil, bireylerin mahremiyet pratiklerini ve bu pratiklerin dinî normatif çerçevesine ilişkin algılarını da dönüştürmektedir.

Genç katılımcıların geleneksel örtünmeden sapma eğilimlerinden biri, tesettür pratiği bağlamında kamusal alana çıkarken geleneksel olarak tercih edilen “dış kıyafet” (pardesü vb.) kullanımının artık zorunlu görülmemesinde ortaya çıkmaktadır. Gençlerin bu tür kıyafetlere ihtiyaç duymadıklarını açıkça ifade etmeleri, annelere kıyasla mahremiyet ve örtünmeye dair özel-kamusal ayrımı imleyen iç-dış sınırlarının esnediğini göstermektedir. Örneğin bir katılımcı (K7), “pantolon ve gömlek giyip” dışarı rahatça çıkabildiğini belirtmiş; böylece annesinin dış kıyafet beklentisini kişisel tercihi lehine geri plana ittiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde K12, “lokantada annesinin pardösüsünü çıkarmadan oturduğunu”, kendisinin ise montunu çıkardığını söylemiştir. Daha çarpıcı biçimde K10, “evimde bir misafir geldiğinde nasıl giyiniyorsam, aynı tesettürümle dışarı çıkabilirim” ve “dışarıda gizlemem

gereken bir şey yok” ifadeleriyle, dış kıyafetin mahremiyetin birincil taşıyıcısı olma işlevine karşı bireysel ve eleştirel bir tutum sergilemiştir. Bu yaklaşım, beden mahremiyetinin kamusal alandaki kendilik algısı ve konumlanmasıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Gençlerin (tesettürlü ya da tesettürsüz) giyim tercihlerinde ortaklaştıkları noktalardan biri, kamusal alanda ve gündelik yaşamlarında çoğunlukla etek yerine pantolonu tercih etmeleridir. Katılımcılardan biri (K9), çocukluğunda yalnızca bir eteği olduğunu, dışarı çıkarken neredeyse hiç etek giymediğini ve pantolonun çok daha fazla rahatlık sağladığını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı (K6) ise eteği annesinin kuşağına özgü bir tarz olarak nitelendirmekte; pantolonu ise gençliğe ve modern yaşam pratiklerine ait bir temsil olarak görmektedir. K8’in eteği yalnızca “*cami ziyareti*” veya “*bayram gibi özel günlerde*” giymesi, eteğin dini, kültürel ve kuşaklar arası normlarla yüklü sembolik bir anlam taşıdığını göstermektedir. Bu durum, eteğin kadın bedeninin kamusal alandaki görünürlüğüne ve bu görünürlüğün nasıl denetleneceğini belirleyen normların taşıyıcısı olduğunu ortaya koyar. Nitekim K9’un etek giydiğinde “*daha fazla dikkat etme*” ihtiyacı hissetmesi, eteğin “kadın bedenini kadınsı jest, postür ve hareket kalıplarını taşıyacak biçimde yeniden şekillendiren” (Özçetin, 2024) bir denetim aracına dönüştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda toplumun kadınlardan beklediği “düzgün ve uyumlu” davranış kalıpları, eteğin temsil ettiği mahremiyet, itidal ve ölçülülük anlayışıyla pekiştirilmektedir.

Pantolon, artık bir cinsiyet farklılığının ifadesi olmaktan çıkarak, gençler tarafından bireysel konfor, pratiklik ve modern yaşamla uyumlu, mahremiyet temelli bir örtünme biçimi olarak değerlendirilmektedir. K9 kodlu katılımcı, etek giydiğinde “*alttan hep bir uçuşma*” kaygısı taşıdığını, bunun psikolojik bir yük oluşturduğunu belirtmiş; pantolonu ise bu yükten kurtulma ve rahatlıkla hareket etme imkânı sunan bir seçenek olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede pantolon, kadınların hareket serbestisini artırarak bedensel pratikleri özgürleştiren ve güçlendiren bir araç hâline gelmektedir. Her ne kadar pantolon, beden hatlarını belirginleştirme potansiyeli nedeniyle bazı çevrelerde tesettürle çelişen bir unsur olarak görülse de, katılımcılar bu görüşe eleştirel ve alternatif yaklaşımlar geliştirmektedir. Örneğin K13, annesinin pantolonu “*kadının giyemeyeceği bir kıyafet*” olarak görmesine rağmen bu görüşe katılmadığını, pantolonun dini veya kültürel açıdan sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Bu da daha önce normatif çerçevede meşru görülmeyen pantolonun, artık yine bu çerçeve içinde müzakere edilerek bit yönüyle İslamlaştırıldığına işaret etmektedir. Benzer biçimde K5 kodlu katılımcı, geleneksel dini ve kültürel normların pantolonu “*erkek kıyafeti*” olarak kodladığını, ancak bu ayrımın geçerliliğini yitirdiğini ve pantolonun artık yaygın, sıradan bir kıyafet olduğunu ifade etmiştir. Kadınların pantolon giymesine ilişkin bu tarihsel dönüşüm, toplumsal rollerin ve statülerin çözülmesiyle birlikte cinsiyete dayalı sınırların da aşıldığını göstermektedir (Prost, 2021, 131).

K8 kodlu katılımcı, annesinin “*Pantolon İslam’a uygun değil, tesettüre uygun değil, Allah erkeğe benzeyen kadını lanetlemiş*” şeklindeki inancını paylaşmadığını; pantolonun farklı modelleri bulunduğunu ve kimi zaman daha koruyucu olabileceğini belirterek, geleneksel dini yorumlara alternatif bir yaklaşım sunmuştur. Katılımcının “*Eğer bacak boyumu, bacaklarımı güzelce belli edecek kotlar, pantolonlar giyersem onun hiçbir tesettür yanı yok. Ama baldırımın görünmediği bir geniş modelin üzerine kombin yapacak olursam, bu şekilde tesettür vari olur*” ifadesi, tesettürün yalnızca biçimsel kurallara değil, bağlamsal yorumlara ve kişisel muhakemeye açık bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, tesettür pratiği ile bireysel özerklik arasında kurulan dengeyi görünür kılmakta; dini normların katı yorumları karşısında bireyin deneyim, estetik ve konfor gibi unsurlar üzerinden tesettürü yeniden anlamlandırıldığı bir süreci yansıtmaktadır. Genç nesiller, deneyim kazandıkça kişisel özerkliklerini genişletmekte; bu birikimli özgürlük alanı içinde dinin bireysel öncelikler arasında daha geri planda konumlandığı gözlemlenmektedir (Bertrand, 2015, 15). Bu bağlamda pantolon giymek yalnızca bir kıyafet seçimi değil, kadınların bedenleri üzerindeki denetimi nasıl yorumladıklarını ve kamusal alandaki varlıklarını nasıl şekillendirdiklerini gösteren sembolik bir ifade hâline gelmektedir.

Şekil 2. Gençlerin Giyim Kuşam Tercihleri Kod Bulutu

1.3. Gizden Görünürlüğe: Kuşaklararası Beden, Örtünme ve Mahremiyet Anlayışının Dönüşümü

Beden mahremiyeti, anneler kuşağında belirgin mekânsal sınırlarla tanımlanmış ve bu sınırlar toplumsal cinsiyet rolleriyle yakından ilişkilendirilmiştir. Ev içi ve ev dışı arasındaki keskin ayrım, kadın bedeninin nasıl temsil edileceğine ve denetleneceğine dair normatif düzenlemeleri yansıtmaktadır. Ev içi, kadınların daha serbest hareket edebildiği, erkek bakışının daha az hissedildiği özel bir alan olarak görülürken; kamusal alan ise beden mahremiyetinin daha sıkı kurallarla korunduğu, kadın bedeninin görünürlüğünün sınırlandığı bir mekân olarak yapılandırılmıştır. Geleneksel örtünme anlayışı bu ayrımı pekiştirerek, kadın bedeninin yalnızca meşru sınırlar içinde görünür olabileceği inancını kurumsallaştırmıştır. Nitekim tesettürün boyutlarından biri¹ mekânsaldır ve bu boyut, cinsler arasındaki sınırları çizerek ayrım oluşturmayı amaçlar (Mernissi, 1987'den akt. (Göle, 2016, 127)). Bu bağlamda “evde cici, dışarıda öcü” ya da “evde çekici, dışarıda itici” söylemleri (Göle, 2016, 129), bedensel mahremiyetin dini ve kültürel kodlarla nasıl şekillendiğini açık biçimde göstermektedir. Bu yaklaşım, kadının kamusal alandaki görünürlüğünü sınırlamakla kalmamış; toplumsal kimliğini ev içiyle özdeşleştirerek, mahremiyetin mekânsal kurgusu üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesine zemin hazırlamıştır.

Günümüz genç kuşağında mahremiyet, sabit mekânsal sınırlarla tanımlanmak yerine, bireyin bulunduğu bağlama ve çevreye göre şekillenmektedir. “Mahrem alanın dinsel ya da kültürel sınırlandırmalarından kurtulmuş ve kamusal yaşama tümüyle katılan” (Göle, 2016, 33) gençler için mahremiyet, yalnızca fiziksel sınırlarla değil; bireysel tercihler, estetik kaygılar ve sosyal bağlamın dinamikleriyle tanımlanmaktadır. Nitekim farklı mekân ve durumlarda farklı ahlak normları ve kıyafet kuralları devreye girer; “giysi hep mekâna ve zamana yerleşik” bir unsur olarak varlık gösterir (Entwistle, 2000'den akt. (Özçetin, 2024, 73)). Örneğin, gençlerin muhafazakâr bir şehirde daha geleneksel, özgürlükçü şehirlerde ise daha rahat giyim tarzlarını tercih etmeleri, mahremiyet algısında mekânsal bağlamsallığın belirleyici rolünü göstermektedir. Bu dönüşüm, sadece mekânsal bir değişimi değil; kadınların toplumsal yapıyla kurduğu ilişkinin de farklılaştığını ortaya koymaktadır. Anneler kuşağında mahremiyet mekân üzerinden normatif biçimde tanımlanırken ve bireyi sabit bir toplumsal konuma yerleştirirken, genç kuşakta bu sabitliğin yerini hareketlilik ve bireysel esneklik almıştır. Gençler için mahremiyet, bir yandan toplumsal normlarla bağlarını korurken, öte yandan bireysel tercihler ve bağlama duyarlı stratejilerle yeniden tanımlanmakta; bu da toplumsal

¹ Mernissi “hicab”, tesettür kavramının işlevlerini ve üç boyutunu tanımlar. Birinci boyut görseldir; işlevi bakıştan gizlenmek ve saklanmaktır. İkinci boyut mekanla ilişkilidir. Amacı cinsler arasındaki sınırları çizmek ve böylelikle cinsleri ayırmaktır. Üçüncü boyut ise ahlaki bir fikir içermektedir ve “yasak buyruğu”na ilişkindir. Tesettür yasak alana işaret eder (Mernissi'den akt. Göle, 2016, 127).

normların daha dinamik ve müzakereye açık hâle geldiğini göstermektedir.

Gençlerle anneler kuşağının mekâna bağlı beden mahremiyet anlayışları arasındaki en belirgin fark, kamusal alandaki kıyafet tercihlerinde görülmektedir. Anneler kuşağında beden mahremiyeti, vücut hatlarını tamamen örten, topuğa kadar uzanan çarşaf ve pardesü gibi giysilerle somutlaşmaktadır. Kamusal alanda bedeninin görünürlüğünün sınırlandırılması, bu kuşak için mahremiyetin temel bir ifadesi olarak kabul edilmekte ve bu sınır, giyim pratikleriyle korunmaktadır. Mahremiyet anlayışı, “içerisi/dışarı” ve “mahrem/namahrem” ayrımlarına dayanarak, kadının kamusal görünürlüğünü en aza indiren bir düzen içinde tanımlanmıştır (Göle, 2016, 66). Dış kıyafet, yalnızca örtünme aracı değil; toplumsal normlara ve dini yükümlülüklerle uyumu sağlayan bir düzen ve kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Annelerin dış kıyafet kullanımları, giyimin “bir rejim biçimi olması” (Giddens, 2010, 86) bağlamında, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan ve ahlaki yükümlülükleri yerine getirmeye hizmet eden bir disiplin aracına dönüşmektedir. Bu nedenle anneler için dış kıyafet olmadan dışarı çıkmak, yalnızca beden mahremiyetinin ihlali değil, aynı zamanda toplumsal düzenin dışına çıkmak anlamı taşımaktadır.

Genç kuşakta kamusal alanda gözlemlenen kısmi kapalılık eğilimi, beden mahremiyetinin artık tüm bedeni örtmektense belirli bölgeleri (örneğin kalça ve göğüs) kapatmaya yönelik bir anlayışla yorumlandığını göstermektedir. Bu tutum, bedeninin özgürleştiği ve beden-giysi ilişkisinin dönüşüme uğradığı bir döneme işaret etmektedir. Geleneksel kıyafetler bedeni saklayıp sınırlandırırken, modern giyim pratiklerinde giysi bireysel kimliği, tercihi ve özgürlüğü ifade eden bir araca dönüşmektedir. Giysi artık sadece örtünme nesnesi değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin, bireysel benliğin ve bedensel özerkliğin dışavurumudur (Prost, 2021, 91). Nitekim gençler için kıyafet, bireysel kimlik anlatılarına dış biçim kazandırmanın bir yolu olarak görülmektedir (Giddens, 2010, 87). Kamusal alana tunik, gömlek ya da ev kıyafetleriyle çıkabilen gençler, bu seçimleriyle kimliklerini modern toplumsal bağlamda ifade etme ve özgürlüklerini vurgulama arzusunu yansıtmaktadır. Giddens’in da belirttiği gibi, “üst modern çağın gelenek ötesi ortamlarında ne dış görünüş ne de uygun davranışlar önceden belirlenmiş biçimde düzenlenebilir; beden, benliğin inşasında doğrudan yer alır” (Giddens, 2010, 134). Bu bağlamda beden, yalnızca mahremiyetin nesnesi değil, aynı zamanda bireyin kendilik anlatısını kurduğu ve toplumsal normlarla sürekli müzakere hâlindeki aktif bir özne alanı olarak yeniden tanımlanmaktadır. Gençler için giyim-kuşam; kimliğini inşa etme, toplumsal yaşantısını belirleme, kendini ifade etme ve iç dünyasını yansıtmaya gibi derin anlamlar taşımaktadır (Özüdoğru, 2019, 119). Haraway’in ifadesiyle, kıyafet “sınır savaşlarının; uygun ya da uygun olmayan kadınlık, doğru ya da yanlış kız olmak arasındaki sürekli değişen çizgilerin bir parçasıdır” (Özçetin, 2024, 108). Bu sınırlar, mahremiyet algısının tarihsel ve kültürel bağlamlara göre dönüşmesiyle sürekli yeniden tanımlanmaktadır.

Ne var ki gençlerin kıyafet tercihleri yalnızca bireysel tarz, estetik beğeni ya da pratik gerekliliklerle şekillenmemekte; aynı zamanda toplumsal yapı tarafından da biçimlendirilmektedir. Annelerin ve kızların ifadeleri, giyim tercihlerinin altında yatan ortak motivasyonlardan birinin beden hatlarını belirginleştirmeme ve cinselliğin görsel temsillerini sınırlandırma çabası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilim, tesettürlü ya da tesettürsüz fark etmeksizin geniş bir kabul görmektedir; kadın bedeninin dikkat çekmemesi gerektiği yönündeki toplumsal beklenti, farklı giyim biçimlerinde benzer şekillerde içselleştirilmektedir. Tesettürlü genç katılımcılar özellikle kalça, boyun ve göğüs gibi bölgeleri kapatmaya özen gösterirken, dar kıyafetlerden kaçınıp daha bol formlar tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Tesettürsüz katılımcılar da benzer şekilde, çıplaklık hissi vermeyen, erotik çağrışımlardan uzak ve beden hatlarını vurgulamayan giysilere yöneldiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, tesettürsüz giyim biçimlerinin de sanıldığı kadar İslami örtünmeden uzak olmadığını; her iki durumda da kadın bedeninin cinsellik ve arzu ile ilişkilendirilmesi nedeniyle kapatıldığını göstermektedir (Çinar, 2005, 14/77).

Kadın bedeni, toplumsal düzeyde erotize edildiği ölçüde kapatılmakta; bu durum farklı giyim biçimlerinde benzer stratejilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kadın bedeni, hâlâ erkek egemen bakışın potansiyel nesnesi olarak konumlandığı için, hem tesettürlü hem de tesettürsüz giyimde bedeninin denetim altına alınmasına yönelik eğilim sürmektedir (Çinar, 2005, 14/77). Bu durum, yüzeyde farklılaşan giyim pratiklerinin ve kuşaklararası giyim tercihlerinin özünde aynı toplumsal denetim mekanizmaları tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla örtünme, dini bir yükümlülük ya da bireysel inanç göstergesi olmasının yanı sıra kadın bedeninin kamusal alandaki temsiline ilişkin kültürel, ahlaki ve toplumsal sınırların yeniden üretildiği bir düzenleme biçimi ve beden mahremiyetinin dönüşümündeki süreklilikleri izleyebileceğimiz önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Her iki kuşak arasındaki pantolon kullanımına ilişkin tutumlar, kıyafet tercihlerinde belirgin bir ayrışma noktasına dönüşmektedir. Pantolon giymeyen anneler, bu tutumlarını çoğunlukla dini inançlara ve toplumsal normlara dayandırmakta; bu tercihi Allah’ın emirlerine dayalı bir “manevi düstur” anlayışıyla temellendirmektedirler. Bu bağlamda pantolon, mahremiyetin korunmasına ve kadın-erkek arasındaki cinsiyet sınırlarına riayet edilmesine yönelik normatif düzenin ihlali olarak görülmektedir. Annelerin giyim tarzı ile toplumsal kimlik arasında kurduğu ilişki, giyimin toplumsal cinsiyetin hem inşasında hem de ifadesinde belirleyici bir rol üstlendiğini göstermekte; bu kuşakta giyim, “toplumsal cinsiyetin görünür ve

düzenleyici bir göstergesi” olma işlevini sürdürmektedir (Giddens, 2010, 133). Pantolonun erkek kıyafeti olarak algılanması, kadın ve erkek arasındaki sınırları belirleme ve bu sınırlar üzerinden toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretme aracına dönüşmektedir. Özellikle geleneksel çevrelerde pantolon, kadınlık rolüne aykırı bir giysi olarak değerlendirilmekte ve bedeni daha görünür kıldığı gerekçesiyle mahremiyetin ihlali anlamına gelmektedir (Göle, 2016, 127). Bu nedenle anneler kuşağında pantolon giymemek, hem dini bağlılık hem de toplumsal cinsiyet rollerine uygunluk göstergesi olarak anlam kazanmaktadır. Bu yönüyle pantolon giymeme tutumu, kadın bedeninin mahremiyet rejimlerine ve toplumsal düzenin beklentilerine uyum sağlama çabasının ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Gençler, pantolonu günlük yaşamın doğal ve işlevsel bir parçası olarak görmekte; bu tercihi genellikle pratiklik, rahatlık ve güvenlik gibi gerekçelerle temellendirmektedir. Günlük hayatta sağladığı hareket özgürlüğü, dış mekânlarda sunduğu korunaklılık ve vücut hatlarını belli etmeyen modellerin mahremiyeti desteklemesi, pantolonu gençler arasında yaygın bir tercih hâline getirmiştir. Etek gibi kıyafetlerin gerektirdiği belirli oturuş biçimleri ve bedensel kısıtlamaların pantolonda daha az hissedilmesi de bu tercihin işlevsel boyutunu pekiştirmektedir. Bu noktada genç kadınlar, annelerinin pantolonu erkek kıyafeti olarak gören söylemlerine karşı mesafeli ve eleştirel bir tutum geliştirmektedir. Turner’ın “performatif düşünsellik” kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, genç kuşağın mahremiyet kodlarına yönelik bu eleştirel yaklaşımı, onların “kendi kamusal benliklerini oluşturan toplumsal-kültürel bileşenlere dönme ve bunlar üzerine düşünme” (Turner, 1986, 24) kapasitesine işaret etmektedir. Bu dönüşüm aracılığıyla gençler, mahremiyetin normatif çerçevesini bireysel düzlemde yeniden inşa etmekte ve geleneksel cinsiyet kodlarına eleştirel bir mesafeyle yaklaşmaktadır. Ayrıca pantolon tercihi, konfor ve estetiğin yanı sıra kadınların toplumsal yaşama daha aktif biçimde katılımıyla da doğrudan ilişkilidir. Gençlerin eğitim süreçlerine dahil olmaları, kamusal alanda daha görünür hâle gelmeleri ve toplumsal üretimde yer almaları, işlevselliği ve hareket özgürlüğünü önceleyen giyim tercihlerini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda pantolon, kadının kamusal alandaki bedensel varlığını daha kontrollü, esnek ve güvende hissetmesini sağlayan bir araç olarak anlam kazanmaktadır. Eteğin gündelik yaşamdan büyük ölçüde çekilmesi ise, mahremiyetin ve kadın bedeninin kamusal temsilinin daha dinamik, bağlamsal ve bireysel tercihlere dayalı biçimlerde yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Anneler ve kızlar pantolon giyme konusunda belirli açılardan farklılaşırlar da, dikkat çekici bir ortaklık da söz konusudur. Her iki kuşak, pantolonun gündelik yaşamda hareket özgürlüğü sağladığı ve özellikle dış mekânlarda daha güvenli, korunaklı bir seçenek sunduğu konusunda benzer tutumlar sergilemektedir. Bu durum, pantolonun beden mahremiyetinin dönüşümüne dair bir sürekliliği de temsil ettiğini göstermektedir. Pantolonun her iki grupta da mahremiyetin korunmasına yönelik işlevsel bir araç olarak konumlandırılması, giyim tercihlerinde toplumsal bağlamla uyumlu bir denge arayışının ortaklaştığı bir zemine işaret etmektedir. Bu, kuşaklar arası kıyafet algısında “dönemsel iç içe geçme formları” (Özçetin, 2024, 107) olarak adlandırılabilir dinamik bir uyum sürecini ortaya koymaktadır. Böylece pantolon kullanımına ilişkin pratikler üzerinden hem dönüşüm hem de süreklilik biçimleri eşzamanlı olarak izlenebilir hâle gelmektedir.

İki kuşak arasındaki farklılıklar kıyafet pratikleriyle sınırlı kalmamakta; zaman algısı gibi daha geniş sosyo-kültürel çerçevelerde de belirginleşmektedir. Anneler kuşağı, mevcut zamanı sıklıkla geçmişin mahremiyet değerleri ve normları üzerinden değerlendirmekte; günümüz toplumuna yönelik eleştirel bir bakış geliştirerek bu değerlerin yeterince korunamadığı yönünde kaygı dile getirmektedir. Bu bağlamda sıkça kullanılan “fitne toplumu” ifadesi, ahlaki ve toplumsal düzenin bozulduğu, dini normların zayıfladığı ve geleneksel değerlerin erozyona uğradığı bir zaman algısını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, geçmişini idealize ederek bugüne ahlaki bir mesafe koymakta; geleneksel yapının normatif üstünlüğünü korumaya çalışan muhafazakâr bir duruş üretmektedir.

Öte yandan genç kuşakta zamana ilişkin daha bireysel, esnek ve bağlama duyarlı bir yaklaşım gelişmiştir. Görüşmeciler, dini normlara bütünüyle uymadıklarını kabul etmekle birlikte, kendi yaşam bağamları içinde bu uyumu yeterli ve makul bir dini pratik olarak değerlendirmektedir. Bu tutum, gençlerin mevcut zamanı ahlaki bir çözülme süreci olarak değil, bireysel farklılıkların ve özgürlüklerin daha fazla ifadesine imkân tanıyan bir alan olarak gördüklerini göstermektedir. Bu yaklaşım, mahremiyet ve değerler sistemindeki bireyselleşme ve bağlamsallaşma eğilimleriyle yakından ilişkilidir. Böylece toplumsal normlar ve dini değerler zamanla daha esnek hâle gelirken, bu dönüşüme yönelik kuşak temelli yaklaşımlar da farklılaşmakta; anneler daha bütüncül ve normatif bir zaman idealine bağlı kalırken, gençler mevcut zamanla uzlaşma içinde, bireysel tercihleri önceleyen bir dinamik sergilemektedir.

Sonuç

Toplumsal değişimle birlikte bedenin ve mahremiyetinin nasıl yeniden tanımlandığını anlamak açısından giyim kuşam önemli bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. Anneler kuşağında beden mahremiyeti, kolektif normlara bağlı, mekânsal olarak

ayrıştırılmış ve görünürlüğü minimize etmeyi amaçlayan bir yapıda kurgulanırken; genç kuşakta bu mahremiyet, bireysel özerklik, estetik tercihler ve mekânsal esnekliğe dayalı olarak yeniden inşa edilmektedir. Bu bağlamda örtünme, kadınların kamusal varlığını sınırlandıran bir denetim aracı olmaktan ziyade, bedenin “sahiplenilmesi” ve “yeniden yorumlanması” sürecine dair stratejik bir araç olarak işlev görmektedir; giderek daha fazla özneleşme üzerinden anlam kazanmaktadır. Kadınların giyim tercihlerindeki bu farklılaşmalar, modernlik, toplumsal cinsiyet rejimleri ve mahremiyetin dönüşen anlamları ekseninde şekillenen yeni bir kamusal düzeni yansıtmaktadır. Bu çerçevede beden mahremiyeti artık sadece sakınma ve korunma değil; müzakere, temsil ve kimlik kurma süreçlerinin bir bileşeni hâline gelmektedir.

Araştırmanın sonuçları, anneler kuşağının örtünme ve beden algısının büyük ölçüde toplumsal ve dini normların getirdiği düzenlemeler ve beklentiler doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymuştur. Genç kuşak ise hem annelerinin temsil ettiği geleneksel örtünme pratikleriyle hem de dini ve toplumsal normatif çerçeveye bireysellik temelli bir yaklaşım üzerinden sürekli bir müzakere hâlinindedir. Gençlerin mahremiyet algısı, değişen toplumsal koşullar içinde yaşanan kriz ve gerilimlerle biçimlenmiş; bu gerilimlerin aşılmasıyla yeniden inşa edilerek normalleştirilmiştir. Pantolonun hem itiraz hem de uyum nesnesi hâline gelişi, dış kıyafetin artık “gereklilik” değil “seçenek” olarak görülmesi ve tesettürün estetik, etik ve pratik yönler arasında çözülmeye başlaması gibi örnekler, genç kadınların beden mahremiyetini annelerinden devraldıkları normları sorgulayarak dönüştürdüklerini ve farklı yaşam tarzlarına uyarladıklarını göstermektedir. Bu farklılaşma, modernitenin getirdiği bireyselleşme, sekülerleşme ve dijitalleşme süreçlerinin mahremiyet algısında yarattığı kırılmalara işaret etmektedir. Ayrıca beden mahremiyetinin dönüşümü yalnızca kuşaklararası bir farklılaşma değil; toplumsal normlar, iktidar ilişkileri ve bireysel öznelliklerin karşılıklı etkileşimi içinde sürekli yeniden şekillenen bir toplumsal gerçeklik olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu yönüyle beden mahremiyeti artık sabit sınırlar yerine, akışkan ve bağlamsal anlam haritaları içinde sürekli yeniden kurulmakta; beden mahremiyetinin toplumsal cinsiyet, mekân, din ve modernlik eksenlerinde çok boyutlu olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça | References

- Bağlı, Mazhar. Modern Bilinç ve Mahremiyet. İstanbul: Yarıncılık, 2011.
- Barbarosoğlu, Fatma. Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet. İstanbul: Profil Kitap, 2023.
- Bartky, Sandra Le. "Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power". *Feminism and Foucault: Reflections on Resistance*. ed. Irene Diamond - Lee Quinby. 61-86. Boston: Northeastern University Press, 1988.
- Baysal Berkup, Sezin. Sosyal ağlarda bireysel mahremiyet paylaşımı: X ve Y kuşakları arasında karşılaştırmalı bir analiz. İzmir: Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.
- Bengtson, Vern vd. "The Lifecourse Perspective on Generations". *Adult Lives: A Life Course Perspective*. ed. Jeanne Katz vd. Chicago: University of Chicago Press., 2012.
- Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas. Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. çev. Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.
- Bertrand, Robert. "The Limits of Secularization through Education". *Journal of Religion & Society* 1/17 (2015), 1-43.
- Bingöl, Orhan. "Bedenin sosyolojisi: nasıl? niçin?". *Mavi Atlas* 5/1 (2017), 86-96.
- Bourdieu, Pierre. Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. Ankara: Nika Yayınevi, 2021.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul, 2012.
- Cirhinlioğlu, Zafer. Sağlık Sosyolojisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 6. Basım, 2001.
- Creswell, John W. Nitel Araştırma Yöntemleri; Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Basım, 2018.
- Çinar, Alev. Modernity, Islam, and Secularism in Turkey. University of Minnesota Press, NED-New edition., 2005.
- Foucault, Michel. Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara, 2015.
- Foucault, Michel. Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2. çev. Osman Akinhay - Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Gazneli, Didem - Kılıç, Nilgün Sofuoğlu. "Tesettürden Ölçülü Giyime". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/Özel Sayı-1 (07 Aralık 2020), 44-70.
- Giddens, Anthony. Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Giddens, Anthony. Sosyoloji. çev. Cemal Güzel - Hüseyin Özel. Ankara: Ayraç Yayınları, 2. Basım, 2000.
- Göle, Nilüfer. Modern Mahrem. İstanbul: Metis, 13. Basım, 2016.
- Göle, Nilüfer. Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar. çev. Erkal Ünal. İstanbul: Metis, 2017.
- Gündüz, Olgun. "Toplumsal değişim ve mahremiyet algısı". *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyum Bildiri Kitabı*. 1/307-319. Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015.
- Hartley, Jean. "Case Studies in Organizational Research". *Qualitative Methods in Organizational Research: A Practical Guide*. ed. Catherine Cassell - Gillian Symon. 208-229. London: Sage, 1995.
- İsmayilov, Ebru Karadoğan - Sunal, Gözde. "Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 18 (01 Aralık 2012), 21-41.
- Karlı, Bahset - Aycan, Sezen. "Instagram ve Mahremiyet: Dindar Muhafazakar Kadınların Paylaşımları Örneği". *Turkish Academic Research Review* 5/2 (27 Haziran 2020), 245-266.
- Kirman, M. Ali. "Mahremiyetin Diyalektiği: Alenileşerek Var Olmak: Modernleşme, Sekülerleşme, Küreselleşme ve Mahremiyet". *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*. ed. Şule Albayrak. 655. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022.
- Kodak, Dilge. Düşünümsel modernite ekseninde mahremiyetin dönüşümü: Medya perspektifinden kuşaklararası farklar. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Mannheim, Karl. *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge, 1952.
- Martı, Huriye. "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2009), 9-23.
- Nacak, İbrahim. "Kuşak sosyolojisi: Kavramsal ve metodolojik temeller". *Sosyoloji Divanı* 13 (2019), 9-27.
- Okumuş, Ejder. "Bedene müdahalenin sosyolojisi". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (2009), 1-15.
- Okumuş, Ejder. "Marifetnâme'de Beden". 2/119-150. Erzurum, 2006.
- Özçetin, Hilal. Ahlakı Giyinmek Türkiye'de Cinsel Ahlak Üzerine Bir Deneme. çev. Simten Coşar. İstanbul: Metis, 2024.
- Özüdoğru, Büşra. "Tesettür Algısının Değişimi: Üç Nesil İncelemesi". *Sosyoloji Divanı (Dergi)* VII/13 (2019), 109-131.
- Patton, Michael Quinn. Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2018.
- Polhemus, Lynn - Procter, Ted. *Fashion & Anti-Fashion: Anthropology of Clothing and Adornment*. London: Thames and Hudson, 1978.
- Prost, Antoine. "Özel Hayatın Sınırları ve Alanları". *Özel Hayatın Tarihi: Birinci Dünya Savaşından Günümüze*. ed. Georges Duby -

- Philippe Aries. 680. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Tekin, Mustafa. "Beden ve Mahremiyet". Tüm Yönleriyle Mahremiyet. ed. Şule Albayrak. 151-171. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022.
- Timurturk, Meral Gülkaya. "Felsefi Bedenden Sosyolojik Bedene". Ethos 1/4 (2008), 1-14.
- Turner, Bryan S. "Recent Developments in the Theory of the Body". The Body: Social Process and Cultural Theory. ed. Mike Featherstone vd. 1-35. London: Sage Publications, 1991.
- Turner, Bryan S. Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology. London: Routledge, 1992.
- Turner, Bryan S. Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi. çev. Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayınları, 2011.
- Turner, Victor. Anthropology of Performance. New York: PAJ Publications, 1986.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi, 11. Basım, 2018.
- Yin, Robert K. Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları. çev. İlhan Günbayı. Ankara: Nobel Yayınevi, 3. Basım, 2017.

